

کاوش الگوی حکمرانی در نظامهای آموزشی در منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

سید محمدرضا حسینی‌نژاد ماهانی^۱ * دکتر رضا هویدا^۲ * دکتر یاسمین عابدینی^۲

چکیده:

الگوهای رایج حکمرانی در نظامهای آموزشی که اغلب بر پارادایمهای فکری غربی ابتناء یافته‌اند با ناسازواریهای آشکاری در مواجهه با مبانی اندیشه اسلامی همراه‌اند و این موضوع از فقدان الگوهای نظری حکمرانی مبتنی بر آراء اندیشمندان مسلمان نشأت گرفته است. از این رو پژوهش حاضر با هدف کاوش الگوی حکمرانی در نظامهای آموزشی در هندسه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای با روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد و با استفاده از نرم‌افزار تحلیل کیفی Atlas.ti و تمام‌خوانی بیانات معظم‌له طی سالهای ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۲ انجام شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که الگوی استخراج‌شده بر چهار عامل زمینه‌ای (شامل اراده و مشارکت مردم، نفی سلطه استکبار، رفع تبعیض و بی‌عدالتی و رفع عقب‌ماندگی علمی)، چهار عامل علی (شامل حکومت اسلامی، آرمان‌گرایی واقع‌بین، حاکمیت مشروع و مقبول و خودباوری)، چهار عامل پیش‌برنده (ثبات مدیریت، نقش آفرینی حلقه‌های میانی، شایسته‌سالاری و انتقادپذیری) و پنج عامل بازدارنده (جاهلیت مدرن، وابستگی علمی، نفوذ در نظام آموزشی، قانون‌گریزی و بی‌اخلاقی علمی) شکل گرفته است و پدیده محوری الگو شامل شش ویژگی اساسی (شامل فسادستیزی، انعطاف‌پذیری، قانون‌مداری، پاسخگویی، وحدت و یکپارچگی و همکاری و هم‌افزایی) و هفت راهبرد (شامل مشارکت‌جویی، روحیه جهادی، معنویت، نظارت، روحیه و تفکر انقلابی، تحول و نوآوری و برنامه‌ریزی) و پنج پیامد (شامل اقتدار علمی، نخبه‌پروری، پیشرفت و اعتدالی جامعه، تولید علم نافع و اعتماد عمومی) و در نهایت پنج آرمان اصلی (شامل ایجاد تمدن نوین اسلامی، تحقق حیات طیبه، احیای عزت ملی، رسیدن به مرجعیت علمی و استقرار نظام آموزشی اسلامی) است.

کلیدواژه‌گان: حضرت آیت الله خامنه‌ای، الگوی حکمرانی، نظامهای آموزشی، نظریه‌پردازی داده‌بنیاد

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۲/۱۵

این مقاله مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول است.

۱. پژوهشگر پس‌ادکتری، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، ایران.
۲. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، ایران (نویسنده مسئول). E-mail: r.hoveida@edu.ui.ac.ir
۲. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه اصفهان، ایران.

مقدمه

امروزه الگوهای رایج حکمرانی (اعم از حکمرانی خوب، حکمرانی مطلوب، حکمرانی متعالی و حکمرانی شایسته) را می‌توان در مفاهیمی چون توسعه، تکامل و پیشرفت خلاصه کرد، ولی آنچه در تحقق یافتن این مهم به کالبد حکمرانی توسعه - محور جان می‌بخشد و در بطن آن مکتوم است حکمرانی آموزشی است. اهمیت فزاینده آموزش عالی برای پیشرفت و تکامل مستمر اقتصادهای دانش و جوامع دانش (و مردم‌سالاری دانش) سبب افزایش اعتبار و اعتماد می‌شود، چرا که حکمرانی آموزش عالی به جهت شرایط مفهومی و شرایط سیاسی افزوده، از اهمیت بیشتری برخوردار می‌شود. به عبارت دیگر در افق بلندمدت، بدون سیاست پیشرفته نوآوری و همچنین بدون سیاست آموزش عالی بلوغ‌یافته، توسعه‌ای به‌وجود نمی‌آید (کمپبل و کارایانیس، ۲۰۱۹؛ ترجمه پور کریمی و دمیرچی، ۳۱:۳۹۸). این وجه اشتراک موضوعی و البته مفهومی در حکمرانی عمومی با حکمرانی آموزشی از اهمیت بسزای ابعاد و مؤلفه‌های حکمرانی در نظامهای آموزشی حکایت دارد، به نحوی که سایر عرصه‌های حکمرانی به‌ویژه عرصه‌های مهمی همچون اقتصاد، پیشرفت و توسعه را متأثر از حکمرانی آموزشی معرفی می‌کند. درحقیقت محصول نظامهای آموزشی، خود سرمایه متراکمی است که در قامت عناصر طراح، خلاق، کارآفرین و مجری، بسترساز توسعه، رشد و بالندگی هر چه بیشتر جوامع و حکومتها هستند که باید در کانون توجه حکمرانان قرار بگیرند.

حکمرانی در نظامهای آموزشی به دلیل برخورداری موضوع تعلیم و تربیت از پیچیدگیهای نظری و همچنین درهم تنیدگی و گره‌خوردگی قلمرو آن با سایر عرصه‌های حکمرانی از جمله فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی که ناگزیر مبتنی بر پارادایمهای حکمرانی حاکم هر یک از دولتهاست، همواره از تنوع و تکثر برخوردار بوده است. اگرچه وجود تنوع شیوه‌های حکمرانی در نظامهای آموزشی را می‌توان فرصتی در این عرصه تلقی کرد، اما در واقع عدم جامعیت الگوهای رایج و عدم انطباق آن با مبانی اندیشه اسلامی ضرورت ترسیم یک نقشه راه یکپارچه و متوازن در امر حکمرانی را بیش از پیش نمایان می‌سازد.

جایگاه ویژه موضوع تعلیم و تربیت و ارکان پیاده‌ساز آن در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای که همواره در دیدارهای مختلف دانشجویان و فرهنگیان و مسئولان کشور مورد تأکید بوده است، از سویی و پیاده‌سازی نقشه راه دقیق حرکت اسلامی به سمت تمدن نوین اسلامی که معظم‌له ترسیم کرده است از سوی دیگر، مستلزم شناخت دقیق ابعاد، اجزاء و مؤلفه‌های حرکتی است که در قامت حکمرانی از جمله حکمرانی آموزشی خودنمایی می‌کند. اگرچه درباره حکمرانی مبتنی بر اندیشه‌های ناب اسلامی در کنار سایر الگوهای رایج فعالیت‌های پژوهشی و تبیینی جسته و گریخته‌ای صورت گرفته است، اما الگوهای ارائه شده در نظامهای آموزشی با برچسب اسلامی، همواره از خلأ نظری موجود در این زمینه رنج می‌برد. به عبارت دیگر نظریه جامع حکمرانی در نظامهای آموزشی مبتنی بر مبانی اسلامی به‌ویژه برخاسته از

اندیشه نورانی و منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای که قریب به چهار دهه در بالاترین سطوح حکمرانی در یکی از بزرگترین و مردمی‌ترین حکومت‌های اسلامی در صحنه و میدان عمل پرداخته است، می‌تواند بخشی از خلأ نظری موجود در این زمینه را بیش از پیش پر نماید. از این رو پژوهش حاضر در تلاش است تا ضمن بررسی نظام‌مند و دقیق آرای معظم‌له الگویی نظری و عملی برای این موضوع ارائه و ابعاد مختلف آن را شناسایی و تبیین کند.

■ مبانی نظری و پیشینه

مفهوم حکمرانی در مباحث فکری دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، یعنی دقیقاً از زمان به‌کارگیری در چرخه‌های توسعه‌ای، شایع و همگانی شده و در قاموس سیاست‌گذاری عمومی بین‌المللی برتری یافته است، اما اگرچه استفاده از آن در سالهای اخیر بسیار زیاد شده است ولی حکمرانی مفهومی قدیمی به قدمت تاریخ بشر است (کرامتی، ۱۳۹۶). فرهنگ آکسفورد حکمرانی را برگرفته از ریشه لغت یونانی Gubenare در قرون وسطی معرفی می‌کند که بر معنای چون هدایت کردن، قانون‌گذاری یا راندن دلالت می‌کند. در فرهنگ فشرده آکسفورد این اصطلاح مترادف واژه حکومت^۱ به‌کار رفته است. بانک جهانی در تعریفی حکمرانی را «اعمال اقتدار سیاسی و استفاده از منابع نهادی برای مدیریت مشکلات و امور جامعه در امور اقتصادی و اجتماعی» معرفی می‌کند و یا بنابه تعریف کمیسیون اقتصادی و اجتماعی ملل متحد برای آسیا و اقیانوسیه^۲، حکمرانی در مفهوم ساده آن عبارت است از فرایند تصمیم‌گیری و فرایندی که به وسیله آن تصمیمات اجرا می‌شوند یا نمی‌شوند. منظور از «حکمرانی اسلامی» شیوه حکومتی است که در آن ابعاد روابط بین حکومت و مردم، تعامل اجزای تشکیل‌دهنده حکومت و رابطه آن با سایر حکومتها، در اهداف و سیاستها، قوانین و خط مشی‌ها، برنامه‌ریزی و اجرا و نظارت و ارزیابی براساس مبانی، اصول و روشهای اسلامی تنظیم می‌گردد (مرادی و سهیلی، ۱۴۰۱). طبق بررسیهای انجام گرفته، اولین کتابی که اختصاصاً در مورد حکمرانی آموزش عالی و دانشگاه نگاشته شده، کتاب «پیشبرد حکمرانی خوب در آموزش عالی»^۳ از مایکل شاتوک^۴ در سال ۲۰۰۶ میلادی است. مفهوم حکمرانی نیز مفهومی نسبتاً جدید است که از نیمه دهه ۱۹۹۰ میلادی رواج یافته، بنابراین، در مجموع، مبحث حکمرانی آموزشی موضوعی است که اخیراً مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است (روشن، ۱۳۹۹).

در سالهای اخیر حکمرانی در نظامهای آموزشی توجه پژوهشگران بسیاری را به خود جلب کرده است که هر یک باتوجه به هدفی مشخص، پژوهشهایی را در این زمینه انجام داده و نتایج آن را منتشر

1. Government
2. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP)
3. Managing Good Governance in Higher Education
4. Michael Shattock

کرده‌اند به‌عنوان مثال حریریان توکلی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی تحلیلی مدلها و چارچوبهای حکمرانی آموزش عالی در جهان: مرور فراروایت یا شبه نظام‌مند» نشان داده‌اند که در طول سه دهه گذشته مفهوم‌سازی نظری در این زمینه، گسترشی قابل توجه پیدا کرده است که از میان ابعاد حکمرانی بعد استقلال دانشگاهی، تعادل نهادی قدرت و ساز و کار تأمین منابع مالی بیش از سایر ابعاد در مدل‌های حکمرانی مورد توجه قرار گرفته است. «حکمرانی خوب و نقش آن در نظام آموزش عالی ایران» عنوان مقاله‌ای است که سلیمانپور عمران و جعفرزاده حساری (۱۴۰۲) در آن نشان می‌دهند که رابطه‌ای متقابل میان عدم تحقق‌پذیری حکمرانی خوب و افول نظام سیستم آموزشی در سطح کلان وجود دارد. به علاوه این نوشتار نشان می‌دهد که موانع حکمرانی خوب به شکل یک سیکل معیوب در طول سالهای متمادی، یکدیگر را بازتولید کرده‌اند و این سیکل معیوب خود بزرگ‌ترین مانع پیشروی حکمرانی خوب در ایران بوده است. احمدی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «مراحل اجرا و تحقق حکمرانی مشارکتی در آموزش عالی» ضمن ارائه چهار مرحله آگاهی و آگاه‌سازی، ارزیابی، بهبود و مراقبت و نگهداری نشان می‌دهد که تحقق حکمرانی مشارکتی با توجه به شرایط کنونی مؤسسات آموزش عالی و مفادی که این سبک از حکمرانی در جهت ارتقای کارایی و اثربخشی آنها به همراه دارد، گامی مهم در جهت افزایش موفقیت آموزش عالی کشور خواهد بود. «شناسایی و اولویت‌بندی پیشایندها و پسایندهای نقش آفرینی نهاد دانشگاه در چارچوب حکمرانی همکارانه» عنوان پژوهش شمس و همکاران (۱۴۰۲) است که بیان می‌کند تقاضا - محور شدن خدمات دانشگاه و مدیریت پژوهش‌های علمی از طریق شبکه خبرگان صنعت و دانشگاه به‌عنوان مهم‌ترین پیشایندها و عواملی همچون خط‌مشی‌گذاری پژوهش - محور و بخش‌بندی دانشگاهها برای حل مسائل منطقه‌ای و جغرافیایی مرتبط از جمله مهم‌ترین پسایندهای نقش آفرینی دانشگاه در چارچوب حکمرانی همکارانه‌اند. فطانت فردحقیقی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «طراحی الگوی حکمرانی مطلوب در نظام آموزش عالی»، اظهار کرده‌اند که نظام حکمرانی آموزش عالی نیازمند تحولی نظام‌دار است. اگر آموزش عالی کشور تمایل دارد که از تغییرات سریع و عظیم محیط ملی و بین‌المللی عقب نماند، باید در نظام حکمرانی خود، تغییراتی معنادار و هدف - محور ایجاد کند. جستجو در زمینه احصای الگوی حکمرانی در نظامهای آموزشی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای بی‌نتیجه است و پژوهش‌های موجود بیشتر ناظر به حوزه‌های سیاست‌گذاری، اولویتهای راهبردی یا نظام مسائل جاری سیستم تعلیم و تربیت صورت گرفته است. به‌عنوان مثال «فهم اولویتهای راهبردی تحول نظام آموزش و پرورش از دیدگاه امام خامنه‌ای» عنوان پژوهشی است که دانایی‌فرد و همکاران (۱۳۹۴) انجام داده‌اند و فحوای کلیدی برای خط‌مشی‌های نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی را مواردی اعم از منابع انسانی تحول آفرین، فرهنگ اسلامی تعلیم و تربیت، محتوا و روش تربیتی، متولیان، مؤثران تحول آفرین و برنامه‌ریزی راهبردی معرفی می‌کنند. همچنین در پژوهشی که سیدطباطبایی و فریدونی (۱۳۹۶) با عنوان «الگوی استخراج نظام مسائل آموزش و پرورش کشور

مبتنی بر بیانات حضرت امام خامنه‌ای» انجام داده‌اند یک الگو از نظام مسائل براساس مدل‌های توصیفی و هنجاری ارائه کرده‌اند.

بررسی پیشینه پژوهش‌های خارجی از انجام دادن تحقیقات پراکنده در این زمینه حکایت دارد. مثلاً لوئیس و پترسون گلاندر^۱ (۲۰۱۷) در پژوهشی با عنوان «حکمرانی در آموزش و پرورش: افزایش عملکرد» نشان می‌دهند که حکمرانی خوب می‌تواند به‌عنوان نقطه ورود به افزایش عملکرد سازمانی در ارائه خدمات آموزشی باشد. این پژوهش تعریفی از حکمرانی خوب در آموزش و پرورش و چارچوبی برای تفکر در مورد مسائل حاکمیتی به‌منزله راهی برای بهبود عملکرد در بخش آموزش ارائه می‌کند. این پژوهش الگویی از شاخصهای عملکردی که پتانسیل ردیابی عملکرد نسبی آموزش را ارائه می‌دهند، برای بحث حکمرانی خوب در آموزش و پرورش در حوزه‌های مدیریت بودجه و منابع، منابع انسانی، پرداختهای خانوار و ادراک فساد را پیشنهاد می‌دهد.

کوئین^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی با هدف تعیین شاخصهای حکمرانی دانشگاهی پنج بعد حکمرانی را شناسایی و معرفی کرده است که به‌طور کلی با استفاده از روش انجام وظایف مدیریت با کیفیت بهتر، شفافیت در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری و مشارکت همه ذی‌نفعان حداقل در تصمیم‌سازی، الگویی برای انتقال ساختار فعلی حکمرانی در آموزش عالی به وضعیتی بهتر را پیشنهاد می‌کند. ژوانگ^۳ و همکاران (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان «مشروعیت بخشیدن به حکومت مشترک در بخش آموزش عالی چین» نشان می‌دهند که دانشگاههای چین به‌رغم اینکه بیش از هر زمان دیگر شیوه‌های حکمرانی مشترک را در پیش گرفته‌اند، اما میزان مشارکت در سیاستها به‌طور کلی در مقایسه با حالت ایده‌آلی که در گفتمانها تصریح شده است باید بهبود یابد.

لیگاتنه^۴ (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «تحلیل تطبیقی شاخصهای حکمرانی آموزش عالی و اثربخشی آن در کشورهای اروپایی» یکی از مؤلفه‌های حکمرانی را کیفیت و تضمین کیفیت دانسته است. کارنگی^۵ (۲۰۰۹) نیز در پژوهشی دیگر، کیفیت را یکی از ابعاد حکمرانی دانشگاهی می‌داند و همه این تأکیدات بر کیفیت به دلیل رویکرد اصلی جوامع غربی به الگوی حکمرانی خوب است، چرا که پاسخگویی یکی از عناصر کلیدی این الگو در متن آن قرار دارد. عبدالله و پیلای^۶ (۲۰۱۴) نیز با رویکرد آسیب‌شناسی فقدان عواملی همچون هیئت علمی شایسته، منابع مالی و فیزیکی لازم، اثربخشی داخلی و خارجی دانشگاه و حکمرانی مناسب را به‌منزله دلایل زوال و کاهش کیفیت نظامهای آموزش عالی برشمرده‌اند.

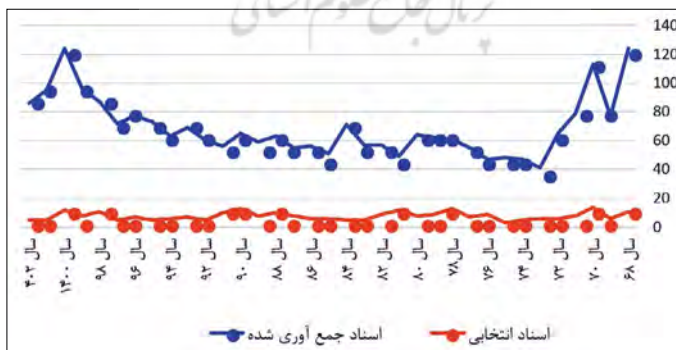
1. Lewis & Pettersson Glander
2. Quyen
3. Zhuang
4. Ligatne
5. Carnegie
6. Abdela & Pillay

■ روش پژوهش

از آنجایی که کاوش الگو و خلق نظریه مستلزم گردآوری نظام‌مند، تجزیه و تحلیل، سازماندهی، توسعه داده‌ها و مفهوم‌سازی است، از این رو پژوهش حاضر از رویکرد کیفی و روش «نظریه‌پردازی داده‌بنیاد» و «تحلیل محتوا» به صورت همزمان بهره برده است که به دلیل قابلیت‌ها و کارکردهای این دو روش کیفی و همچنین برخورداری از قرابت فرایندی، استفاده همزمان از این دو روش در طول فرایند تحلیل داده‌ها تا مرحله اشباع نظری، نسبت به تقویت یافته‌های پژوهش کمکی شایان کرده است. همچنین با توجه به فراوانی بالای اسناد و مدارک و تنوع و گستردگی داده‌ها، به منظور ساماندهی فرایند کار و سهولت در کدگذاری، بازخوانی کدها، یادداشت‌ها و مفاهیم، تشکیل شبکه‌های معنایی و جستجوی پیشرفته داده‌ها از نرم‌افزار تحلیل کیفی اطلس تی‌آی (ATLAS.ti) به‌مثابه یک نرم‌افزار تئوری‌ساز مبتنی بر کد استفاده شده است.

■ یافته‌های پژوهش

از آنجا که پایه‌های اصلی نظریه در روش «نظریه‌پردازی داده‌بنیاد» در «داده‌ها» بنیان نهاده شده است، لذا خود «داده» و گردآوری دقیق و اصولی آن، دارای اهمیت بسیار و تعیین‌کننده است. از این رو با توجه به آموزه‌های روش‌شناسی پژوهش حاضر، مجموعه اسناد مرتبط با دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای طی سالهای ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۲ در قالب (سخنرانی، دیدار، مصاحبه، پیام، خطبه و ...) از دو پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری به نشانی اینترنتی (www.leader.com) و مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی به نشانی اینترنتی (www.khamenei.com) و همچنین نرم‌افزار «حدیث ولایت»، به شکل ۲۴۲۴ سند استخراج و در بانک پژوهش قرار گرفت که پس از تمام‌خوانی اسناد گردآوری‌شده و پالایش اولیه براساس اهداف و سؤالات تحقیق تعداد ۲۷۳ سند انتخاب و در چرخه کدگذاری سه مرحله‌ای (باز، محوری و انتخابی) قرار داده شد. نمودار ۱ وضعیت مقایسه بین اسناد جمع‌آوری شده با اسناد انتخابی را به تفکیک سال نشان می‌دهد.

نمودار ۱. نمودار مقایسه‌ای تعداد اسناد جمع‌آوری شده و انتخابی اولیه بر حسب سال

در قلب فرایند کدگذاری، مرور نظام‌مند و یکپارچه اسناد و مدارک منجر به احصای ۱۳۸۱ گزاره اصلی شد که از بیشترین مطالب، موضوعها و مضامین مرتبط با پژوهش برخوردار بودند که اندازه این گزاره‌ها از یک جمله ساده تا چند پاراگراف متغیر است. از آنجایی که کدگذاری، فرایندی تحلیلی است که از طریق آن، «مفاهیم» از درون گزاره‌های انتخابی شناسایی می‌شوند از این رو پژوهشگر با رویکرد «شیوه مقایسه مستمر» از طریق درک مفهوم یک پیشامد و انتخاب یک نام (برچسب) برای آن اقدام به کدگذاری اسناد و گزاره‌های انتخابی کرد. بر این اساس، همه گزاره‌های انتخابی (۱۳۸۱ گزاره) کدگذاری شده و برچسبهای مفهومی مناسب شناسایی، استخراج و در قامت ۳۳۴۷ کد فهرست‌بندی شد. جدول شماره ۱ نمونه‌ای از نحوه استخراج و احصای کدها و مفاهیم از گزاره‌های انتخابی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. نمونه پیوستار احصای کدها از گزاره‌ها و اسناد انتخابی

سال	مدارک اولیه استنادی	گزاره‌های انتخابی	برچسب مفهومی
۱۳۹۹	بیانات در ارتباط تصویری با رؤسا و مدیران آموزش و پرورش	<ul style="list-style-type: none"> یک نکته در باب عدالت آموزشی بحث مدارس دولتی است که مراقب باشیم مدارس دولتی جوری نباشد که دانش‌آموزی که در مدارس دولتی تحصیل می‌کند، احساس کند که مثلاً فرض کنید امکان قبولی‌اش در کنکور کمتر است؛ اینطور نباید باشد. یعنی بایستی ما سطح مدارس دولتی را، هم از لحاظ آموزش و هم از لحاظ پرورش، جوری بالا بیاوریم که خود آن دانش‌آموز احساس اعتماد کند، خانواده او هم که می‌خواهند این فرزند را بفرستند به مدرسه دولتی، احساس نکنند که دارند او را به یک جایی بی‌پناه می‌فرستند و رها می‌کنند؛ این جوری نباید باشد. باید به مدارس دولتی به معنای واقعی کلمه رسیدگی بشود. ۱۳۹۹/۰۶/۱۱ 	<ul style="list-style-type: none"> توجه به عدالت آموزشی توزیع عادلانه امکان تحصیل علم تقویت مدارس دولتی در جهت عدالت - محوری پرهیز از خروجی متفاوت مدارس مختلف ارتقای کیفی مدارس دولتی جلب اعتماد فراگیران به نظام آموزشی جلب اعتماد ذی‌نفعان نظام آموزشی پشتیبانی از همه اجزای نظام آموزشی توجه توأمان به حوزه‌های آموزشی و پرورشی
۱۳۸۷	بیانات در دیدار با نخبگان جوان دانشگاهی	<ul style="list-style-type: none"> علم مایه قدرت و ثروت است. کشور شما و نظام جمهوری اسلامی باید به این قدرت و اقتدار دست پیدا کند تا بتواند از ملت خود، از کشور خود، از ارزشهای خود و از نظام خود پشتیبانی کند و مصونیت ببخشد - که قدرت فایده‌اش این است؛ اقتدار برای زورگویی به دیگران نیست، برای جلوگیری از زورگویی دیگران است - و اگر در کنار این به ثروت احتیاج دارد تا بتواند مشکلات گوناگونی را که میراث سالها حکومت استبدادی در این کشور است برطرف کند، باید علم را به دست بیاورد. برای یک ملت، علم وسیله‌ای است برای رسیدن به اقتدار ملی و ثروت ملی است. ۱۳۸۷/۰۶/۰۵ 	<ul style="list-style-type: none"> اقتدار ملی در گرو نظام آموزشی است نظام آموزشی ثروت‌ساز است نظام آموزشی مصونیت‌بخش است نظام آموزشی پشتوانه حاکمیت است نفی سلطه استکبار، محصول نظام آموزشی است نظام آموزشی حامی ملت و ارزشهای ملی است

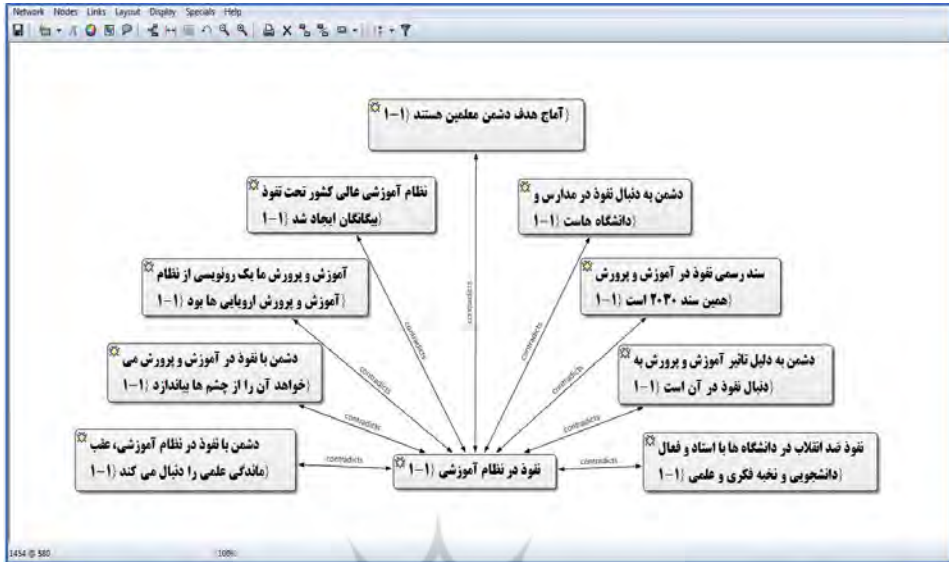
آنچه در فرایند تحلیل کیفی بعد از احصای مفاهیم و کدها زمینه را بیش از پیش برای خلق نظریه کمک می‌کند، رویش مقوله‌هاست. مقوله‌ها، در مقایسه با مفاهیم، انتزاعی‌تر بودند و سطحی بالاتر را نشان می‌دهند. آنها از طریق همان فرایند تحلیلی انجام دادن مقایسه‌ها برای برجسته‌سازی شباهتها و تفاوتها که در سطح پایین‌تر برای تولید مفاهیم استفاده می‌شد، تولید می‌شوند. در واقع در این مرحله از طریق مقایسه هر مفهوم با مفاهیم دیگر، محورهای مشترک دیگری یافت می‌شود که عنوان مقوله به خود می‌گیرد. این مقوله‌ها دارای قدرت مفهومی بالایی‌اند، زیرا می‌توانند مفاهیم را حول محور خود جمع کنند. منشأ اصلی انتخاب عنوان مقوله، شناخت حیطه‌های مشترک، همجنس و همسنخ مفاهیم با یکدیگر بوده است. در جدول شماره ۲ نحوه ارتباط میان مقوله‌ها و کدها نشان داده شده است.

جدول ۲. نمونه کشف و ظهور مقوله‌ها از مجموع کدها (مفاهیم)

ردیف	مدارک اولیه استنادی	برچسب مفهومی	فراوانی	مقوله
۱	● بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سالروز ولادت پیامبر اعظم (ص) و امام صادق (ع) ۱۳۹۹/۸/۱۳	● جاهلیت مدرن زیر علم و دانش و فناوری پنهان می‌شود.	۵	جاهلیت مدرن (عوامل بازدارنده)
۲	● بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی ۱۳۹۳/۳/۶	● جاهلیت مدرن امروز خود را به سلاح تبلیغات مدرن مجهز نموده.	۹	
۳	● بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی ۱۳۹۴/۲/۲۶	● امروز فرآورده‌های علمی در خدمت شهوت و غضب است و این جاهلیت مدرن است.	۶	
۴	● بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث ۱۴۰۰/۱۲/۱۰	● از مصادیق جاهلیت مدرن جامعه غربی، بودن حکمرانی در خدمت تبعیض است.	۳	
۵	● بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در سی و دومین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم ۱۳۹۴/۳/۲	● باید راه نفوذ جاهلیت مدرن را گرفت.	۷	
۶	● بیانات در دیدار اқشار مختلف مردم قم ۱۳۶۸/۱۰/۱۹	● حکمرانی اسلامی به دنبال از بین بردن جاهلیت مدرن است.	۶	

در گام بعد آنچه پژوهشگر را در کشف مقوله‌های اصلی و روابط میان مفاهیم و مقوله‌ها و نیز جایگاه مقوله‌ها در سازه‌های نظریه کمک می‌کند ایجاد شبکه‌های معانی است^۱. شکل شماره ۱ نمونه‌ای از شبکه‌های معنایی پژوهش حاضر را در نرم‌افزار Atlas.ti با برچسب «نفوذ در نظام آموزشی» به‌عنوان یکی از مقوله‌های مربوط به عوامل بازدارنده حکمرانی در نظامهای آموزشی نشان می‌دهد.

1. Semantic network

شکل ۱. نمونه‌ای از شبکه معنایی تولیدشده در فرایند تحقیق در نرم‌افزار Atlas.ti

براین اساس، در پژوهش حاضر از مجموع ۳۳۴۷ کد، تعداد ۴۷ مقوله شناسایی و ظهور یافته است که در جدول شماره ۳ نشان داده است.

جدول ۳. درخت‌واره مفهومی پژوهش حاصل از کدگذاری و مفهوم‌سازی

ردیف	ابعاد (فرامقوله‌ها)	مؤلفه‌ها (مقوله‌ها / زیر مقوله‌ها)	فراوانی کدها
۱	ماهیت حکمرانی	مردم‌پایه	۶۶
۲		آرمان‌گرایی واقع‌بین	۵۳
۳		مستقل	۳۶
۴		عدالت - محور	۸۱
۵	ویژگی‌های حکمرانی	انعطاف‌پذیری	۳۱
۶		فسادستیزی	۷۱
۷		همکاری و هم‌افزایی	۴۳
۸		وحدت و یکپارچگی	۴۰
۹		قانون‌مداری	۸۷
۱۰		پاسخگویی	۶۶

جدول ۳. (ادامه)

ردیف	ابعاد (فرامقوله‌ها)	مؤلفه‌ها (مقوله‌ها / زیرمقوله‌ها)	فراوانی کدها
۱۱		اسناد و نظامات	۹۱
۱۲	قلمرو حکمرانی	ارکان و اجزای تعلیم و تربیت	۱۲۳
۱۳		حکمرانی بیرونی	۴۰
۱۴		خودباوری	۱۰۲
۱۵	عوامل علی	حکومت اسلامی	۸۳
۱۶		آرمان خواهی و کمال طلبی	۵۶
۱۷		حاکمیت مشروع و مقبول	۳۹
۱۸		نفی سلطه و استکبار	۸۰
۱۹	عوامل زمینه‌ای	رفع تبعیض و بی‌عدالتی	۵۲
۲۰		عقب ماندگی علمی	۷۶
۲۱		اراده و مشارکت مردم	۵۴
۲۲		نقش آفرینی حلقه‌های میانی	۳۶
۲۳	عوامل مداخله‌گر (پیش‌برنده و تقویت‌کننده)	انتقادپذیری مسئولان	۴۱
۲۴		ثبات مدیریت	۳۷
۲۵		شایسته‌سالاری	۷۵
۲۶	عوامل مداخله‌گر (بازدارنده و تضعیف‌کننده)	وابستگی علمی	۱۰۴
۲۷		بی‌اخلاقی علمی	۷۶
۲۸		قانون‌گریزی	۳۸
۲۹		نفوذ در نظام آموزشی	۱۱۴
۳۰		جاهلیت مدرن	۳۶

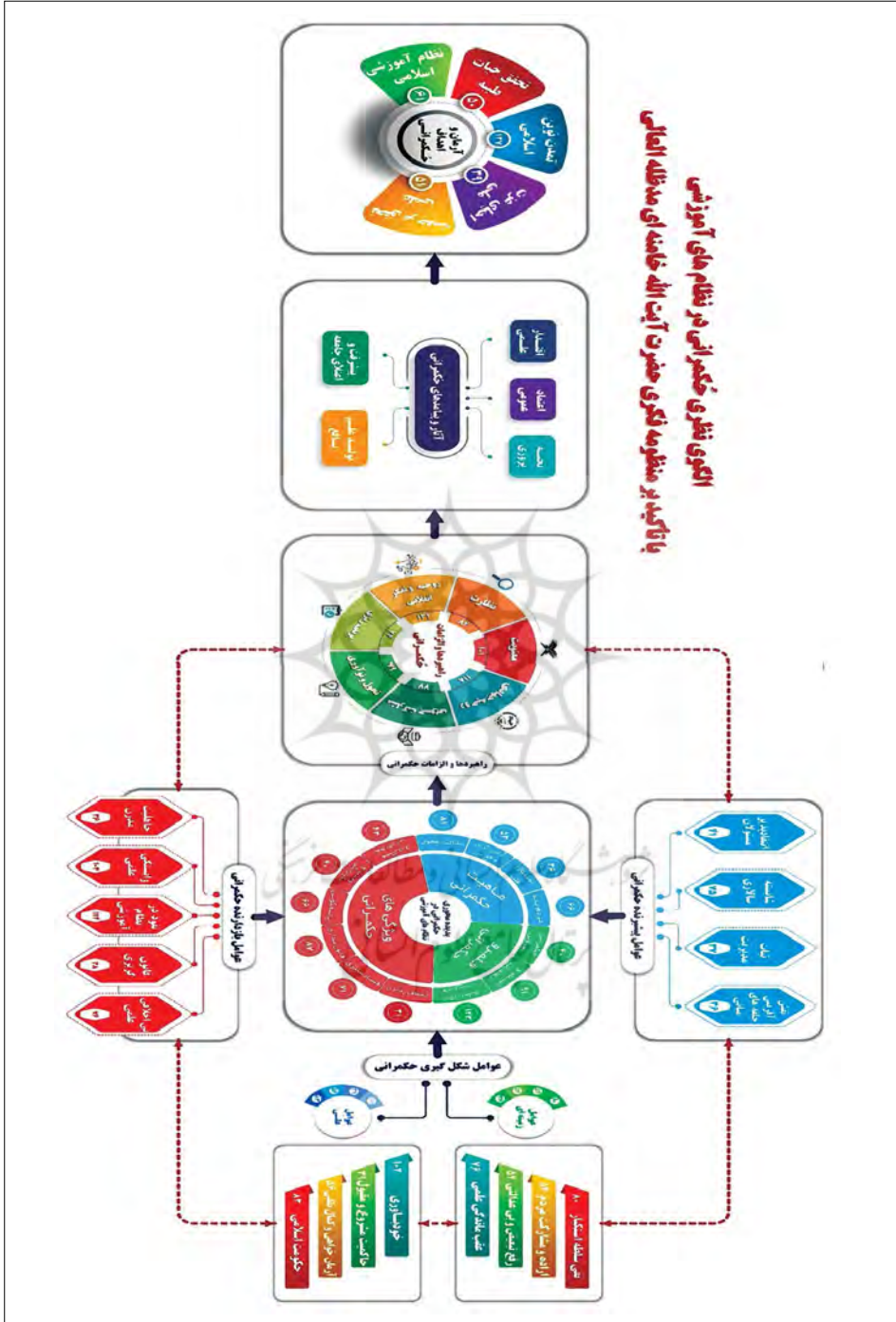
جدول ۳. (ادامه)

ردیف	ابعاد (فرامقوله‌ها)	مؤلفه‌ها (مقوله‌ها / زیر مقوله‌ها)	فراوانی کدها
۳۱	راهبردها و الزامات	معنویت	۱۰۱
۳۲		روحیه و تفکر انقلابی	۱۳۲
۳۳		نظارت	۸۶
۳۴		برنامه‌ریزی	۷۴
۳۵		مشارکت‌جویی	۷۷
۳۶		تحول و نوآوری	۷۹
۳۷		روحیه جهادی	۱۱۸
۳۸	آثار و پیامدها	اقتدار علمی	۱۹۴
۳۹		تولید علم نافع	۶۹
۴۰		پیشرفت و اعتلای جامعه	۶۶
۴۱		اعتماد عمومی	۵۰
۴۲		نخبه‌پروری	۴۶
۴۳		ایجاد تمدن نوین اسلامی	۱۲۷
۴۴		مرجعیت علمی	۵۱
۴۵	آرمان و اهداف عالی	احیای عزت ملی	۳۹
۴۶		استقرار نظام آموزشی اسلامی	۶۱
۴۷		تحقق حیات طیبه	۵۰

اما آنچه روشن است مفاهیم و مقوله‌ها به تنهایی نظریه را نمی‌سازند. مفاهیم باید به یکدیگر مرتبط شوند و با جزئیات به اشباع برسند تا نظریه ساخته شود. به این منظور در پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد گلیزری^۱ (ظاهرشونده) که به «کدگذاری نظری آ» مشهور است نسبت به ترکیب نظری مقوله‌های یادشده در جدول شماره ۳ اقدام و به دو صورت «روایی و خط داستان» و «بصری و دیاگرام» رویش پیدا کرده است. شکل شماره ۲ نمای کلی نظریه الگوی حکمرانی در نظامهای آموزشی رویش یافته را به صورت شماتیک نشان می‌دهد.

1. Glaserian Approach
2. Theoretical coding

**الگوی نظری حکمرانی در نظام های آموزشی
با تأکید بر منظومه فکری حضرت آیت الله خامنه ای مدظله العالی**

● ماهیت و مفهوم حکمرانی

یافته‌های ناظر به ماهیت و مفهوم حکمرانی در نظامهای آموزشی به ظهور سه مقوله اصلی با عنوان «ماهیت حکمرانی»، «ویژگیهای حکمرانی» و «قلمرو حکمرانی» اشاره دارند که نظر به انبوه داده‌های گردآوری و کدگذاری شده از جایگاه بالا و مهم حکمرانی در نظامهای آموزشی از منظر آیتالله خامنه‌ای حکایت دارد.

از منظر حضرت آیتالله خامنه‌ای «عدالت - محوری» در ذات و ماهیت حکمرانی در نظام آموزشی نهفته است و چنانچه بخشهایی از نظام آموزشی با تبعیض و بی‌عدالتی همراه باشد، این حکمرانی ماهیت خود را از دست داده و از معیارهای اصیل نقش حاکمیت در نظام آموزشی فاصله گرفته است. «مردم» در دیدگاه معظم‌له همواره از نقش کلیدی و محوری در عرصه‌های مختلف حاکمیت برخوردارند؛ چنانچه موجودیت حکومت اسلامی خود، وابسته به اراده و خواست مردم است و این موضوع در نظامهای حکومت اسلامی به‌ویژه نظامهای آموزشی از جایگاهی ویژه‌تر و با اهمیت‌تر برخوردار است، به‌نحوی که استقرار یک نظام آموزشی بر پایه مردم و با نقش‌آفرینی مؤثر و کنشگری فعال آحاد جامعه امکان‌پذیر خواهد بود. زمانی که در چارچوب فکری ایشان مفاهیمی همچون وابستگی علمی، سلطه علمی، مرعوب علمی، مرجعیت علمی، استقلال علمی، علم ترجمه‌ای و وارداتی، خودباوری علمی و... در سخنرانیهای پیاپی در دیدار معلمان، اساتید، نخبگان و مسئولان نظامهای آموزشی تکرار شده است از «استقلال طلب» بودن حکمرانی در نظامهای آموزشی حکایت دارد. یکی از کلیدواژگان پر تکرار معظم‌له به‌ویژه در دیدار با دانشجویان و نخبگان «آرمان‌گرایی واقع‌بین» است به‌طوری‌که نمی‌توان این آرمان‌گرایی را از ماهیت حکمرانی در نظامهای آموزشی جدا دانست یا کنشگری دانشجویان در عرصه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و حتی آموزشی ملی و بین‌المللی را بدون این عنصر متصور شد.

حکمرانی در نظامهای آموزشی از منظر رهبری با رویکرد تمرکززدایی و اعطای اختیارات قانونی به سرپنجه‌های دستگاه تعلیم و تربیت کشور و با «انعطاف‌پذیری» است که با اثربخشی و تحقق یافتن اهداف عالی نظام آموزشی از جمله تحقق حیات‌پذیری طیبه همراه خواهد بود. «فسادستیزی» و مبارزه با فساد در کلیه سطوح همواره یکی از مطالبات دائمی معظم‌له از کارگزاران و مسئولان نظام و به‌طور خاص از مدیران دستگاههای آموزش و پرورش و آموزش عالی کشور بوده است. «قانون‌مداری» یکی از کلیدواژگان پرتکرار در ادبیات گفتمانی ایشان است. انضباط قانونی، احترام به قانون، رعایت مَر قانون، مبارزه با قانوندانه‌های قانون‌گریز، تخطی از قانون، فصل‌الخطاب بودن قانون و دهها کلیدواژه دیگر که بارها در مناسبات مختلف و به فراخور دیدارهای ایشان به‌ویژه دیدار با مسئولان حوزه تعلیم و تعلیم کشور به‌عنوان یکی از ویژگیهای اساسی حکمرانی، مورد تأکید معظم‌له بوده است. آیتالله خامنه‌ای بارها دستگاههای عالی کشور را در قبال بسیاری از حوزه‌های مأموریتی از جمله تولید علم، آزاداندیشی علمی، جنبش نرم‌افزاری، تقویت شرکتهای دانش‌بنیان، ارتباط با صنعت، حضور در عرصه‌های کنشگری

اجتماعی فرهنگی سیاسی و... مسئول و «پاسخگو» دانسته و مسئولان را نسبت به نقد عالمانه و دلسوزانه که مایه رشد و بالندگی است تشویق کرده‌اند. تأکید ایشان بر نقشه جامع علمی کشور، نقش آفرینی شورای عالی انقلاب فرهنگی به‌عنوان نهاد حاکمیتی فراوزارتی در همسوسازی وزارتین، ارتباط دانشگاه با صنعت، وحدت حوزه و دانشگاه و... گویای نگاه ژرف ایشان در زمینه «همکاری و هم‌افزایی» حکمرانی در نظام آموزشی است.

الگوی حکمرانی در نظامهای آموزشی از منظر ایشان مدلی است که ضمن نفی سلطه استکبار قائل به گسترش همکاری و تعامل فعال، سازنده و الهام‌بخش در حوزه علم و فناوری با سایر کشورها و مراکز علمی و فنی معتبر منطقه‌ای و جهانی به‌ویژه جهان اسلام و توسعه تجارت و صادرات محصولات دانش‌بنیان‌اند که بر «حکمرانی بیرونی» نظامهای آموزشی کشور تأکید دارد. بیانات پرتکرار ایشان در زمینه ویژگیها و شایستگیهای معلم و استاد تراز، خصوصیات متون آموزشی و بایسته‌های فضا و محیط مدرسه و دانشگاه، الزامات ساختاری و اداری در بدنه دستگاه بزرگ آموزش و پرورش و تکیه معظم‌له بر تحول در کلیه «ارکان آموزشی» نشان از نگاه ویژه ایشان نسبت به نقش کلیه ارکان و اجزای تربیت و آموزش دارد.

◎ عوامل شکل‌گیری حکمرانی

حکومت اسلامی در راستای تحقق بخشیدن به اهداف روشن خود ناگزیر است که به حکمرانی تعلیم و تربیت ورود مبنایی داشته باشد، از این رو مبنای تشکیل حکومت اسلامی خود عاملی است برای شکل‌گیری حکمرانی در نظامهای آموزشی و یکی از عوامل شکل‌گیری حکمرانی در نظامهای آموزشی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای تشکیل حکومت اسلامی است. نظام اسلامی بر مدار آرمان‌خواهی در حرکت است و ارکان نظامهای آموزشی ضمن توجه به واقعیت‌های موجود آرمان‌گرایی را پیگیری می‌کند تا افقهای پیشرو محقق شود. حکمرانی در نظامهای آموزشی از دیدگاه معظم‌له بر پایه خودباوری ابتناء خواهد یافت. ایشان بارها ضمن اشاره به فلسفه پیدایش نظام آموزشی کشور مبنی بر ایجاد وابستگی بیشتر به بیگانگان، جامعه علمی و تربیتی کشور را به اتکای به درون و پرهیز از سیاستهای زیاده‌خواه و دخالت‌جوی جهانی توصیه کرده‌اند. از منظر ایشان رفع تبعیض و بی‌عدالتی خاستگاه نوع حکمرانی اسلامی به‌ویژه حکمرانی در نظامهای آموزشی است. اینکه برخی کشورها علم را به انحصار خود در آورده‌اند و به سایرین اجازه ورود به این عرصه را نمی‌دهند بارها مورد انتقاد معظم‌له قرار گرفته است و آن را از جمله سیاستهای رایج حکمرانی در خدمت تبعیض معرفی کرده‌اند. یکی از پرتکرارترین مفاهیم در زمینه خاستگاه حکمرانی در نظامهای آموزشی مفهوم استکبارستیزی و نفی سلطه استکبار در کلام آیت‌الله خامنه‌ای است. از منظر ایشان مادامی که دستگاه سلطه در پی انحصار علمی و فناوری باشد و آن را به ابزاری برای ثروت‌آفرینی و تسلط بر سایر ملتها تبدیل نماید، تجویز نفی چنین سلطه‌ای از سوی نظام اسلامی عاملی است برای شکل‌گیری حکمرانی آموزشی.

● عوامل مداخله‌گر (عوامل پیش‌برنده و عوامل بازدارنده) حکمرانی

در الگوی حکمرانی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای حلقه‌های میانی از نقشی برجسته و تعیین‌کننده برخوردارند. ایشان در مسائل و چالشهای پیشروی حرکت پرشتاب جامعه اسلامی، ارائه راهکار و عملیاتی کردن آن را به‌عهده حلقه‌های میانی دانسته و تصریح کرده‌اند که ایجاد برنامه کار، پیدا کردن راهکار، ارائه راهکار، برنامه‌ریزی، به‌عهده جریانهای حلقه‌های میانی است و تشکلهای دانشجویی را از جمله این حلقه‌های میانی معرفی کرده‌اند.

عرصه تعلیم و تربیت از جمله مواردی است که تحقق یافتن اهداف عالی آن مستلزم استمرار در روشها و شیوه‌های تربیتی و ثبات در سبک مدیریتی است. رهبر معظم انقلاب بارها نسبت به تغییرات پی‌درپی در سطوح عالی مدیریتی نظام آموزشی انتقاد کرده و از آن به‌عنوان یک آفت و نارسایی در مدل حکمرانی یاد کرده‌اند. یکی از عواملی که در مسیر حکمرانی نظامهای آموزشی مانع ایجاد می‌کند به تعبیر آیت‌الله خامنه‌ای بی‌اخلاقی علمی است. ایشان ظهور مواردی مانند ساخت سلاحهای کشتار جمعی، شیمیایی و اتمی و سلطه علمی کشورهای پیشرفته بر سایر کشورها را محصول حکمرانی در نظامهای آموزشی بدون عامل اخلاق معرفی کرده‌اند. قانون در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای از جایگاهی ویژه برخوردار است. ایشان همواره قانون را فصل‌الخطاب دانسته و رعایت مَرّ آن را از آحاد جامعه به‌ویژه بدنه حکمرانی در نظامهای آموزشی مطالبه کرده‌اند. یکی دیگر از عوامل بازدارنده حکمرانی در نظامهای آموزشی در گفتمان معظم‌له تلاش بیگانگان و دشمنان برای نفوذ در نظام آموزشی کشور است. ایشان بارها ضمن اشاره به خاستگاه وارداتی و غربی نظام آموزشی کشور نسبت به نفوذ بیگانگان در مدارس و دانشگاهها که با هدف عقب‌ماندگی کشور و توسعه استعماری خود صورت می‌گیرد هشدار داده‌اند. یکی از کلیدواژگان پرتکرار در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در باب عوامل مداخله‌گر در حکمرانی نظامهای آموزشی، مفاهیمی چون عدم استقلال فکری و اندیشه‌ای و به تعبیری وابستگی علمی است. زمانی که این مفاهیم در اندیشه نورانی معظم‌له با فراوانی بالا ضریب می‌خورد از یک مانع بزرگ در حکمرانی آموزشی حکایت می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای وضعیت امروز جوامع غربی را به‌رغم ظواهر پیشرفته و فریبنده، غرق در جاهلیتی می‌دانند که در تقابل با حق و حقوق انسانها، علم را ابزاری در خدمت منافع صاحبان آن معرفی می‌کنند که در تحقق بخشیدن به حکمرانی آموزشی از نقشی بازدارنده برخوردار است.

● آثار و پیامدهای حکمرانی

از جمله پیامدهای اصلی حکمرانی در نظامهای آموزشی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای ایجاد قدرت ملی و اقتدار علمی و تخصصی است. ایشان دانشگاه را موتور پیشرفت کشور دانسته و راه کسب اقتدار را از مسیر کسب و توسعه علم و فناوری ترسیم کرده‌اند. معظم‌له در دیدارهای مختلف با معلمان و فرهنگیان، اساتید دانشگاهها و همچنین نخبگان علمی کشور بارها با اشاره به حدیث «الْعِلْمُ سُلْطَانٌ»، یکی از

آثار حکمرانی آموزشی را اقتدار آفرینی و عزت بخشی در عرصه های گوناگون ملی و بین المللی معرفی کرده اند. آیت الله خامنه ای اعتلای جامعه را در گرو علم و توفیق علمی که محصول حکمرانی آموزشی است می داند. یکی از توصیه های مکرر ایشان به انجمنها و تشکلهای دانشجویی مشارکت در جنبش نرم افزاری همه جانبه و عمیق در جهت سرفرازی و اعتلای جامعه کشور است. ایشان آموزش و پرورش را به پایه های اساسی برای رفعت و سربلندی کشور تشبیه کرده و زیرساخت اساسی رفاه و غنا و سرفرازی ملت را در نهاد تعلیم و تربیت و شیوه حکمرانی بر آن عنوان کرده اند. حکمرانی در نظامهای آموزشی باید به نتایجی از جمله تربیت جامعه نخبگانی کشور منتج شود. از دیدگاه امام خامنه ای اداره جامعه به بدنه فکری و به ویژه به نقطه ممتاز فکری نیازمند است و حکمرانی در نظامهای آموزشی باید ضمن بسترسازی مناسب نسبت به شناسایی استعدادهای نخبه و پرورش نخبگان ورود کند و از آن غافل نباشد. ایشان توجه ویژه به نخبگان را عین عدل می دانند و تأکید می کنند که نخبه و هوشمند را در حدی که می تواند رشد کند، باید رشد داد.

◎ راهبردها و الزامات و ملاحظات اساسی تحقق بخشی به حکمرانی

یکی از راهبردهای اساسی در تحقق بخشی حکمرانی در نظامهای آموزشی از منظر آیت الله خامنه ای معنویت است. ایشان معنویت برخاسته از اسلام ناب را شرط تحول در نظام آموزشی دانسته و همواره آن را از کلیه ارکان تعلیم و تربیت مطالبه نموده اند. تکرار گزاره هایی همچون نظارت بر بخشهای مختلف نظام آموزشی، استفاده از ظرفیتهای مردمی در نظارتها، استقرار نظام جامع رصد، نظارت و تضمین کیفیت آموزش و پرورش، نظارت بر مدارس غیرانتفاعی و دهها گزاره پر تکرار دیگر در گفتمان رهبری، از نقش راهبردی نظارت در حکمرانی آموزشی حکایت دارد. ایشان تحول در آموزش و پرورش را مستلزم «روحیه و تفکر انقلابی» دانسته و تقویت روحیه انقلابی را همواره از کنشگران عرصه علم و فناوری به ویژه دانشجویان و اساتید دانشگاهها مطالبه کرده اند. توجه ویژه ایشان به امر برنامه ریزی در حکمرانی آموزشی با کلید واژگان پر تکرار از جمله ضرورت هدف گذاری، ترسیم نقشه راه، هدفهای عملیاتی جزء به جزء، تدوین سیاستهای عملی مشخص، سند چشم انداز، بیانیه مأموریت، هدفهای مقطعی و ده ساله و پنجاه ساله و... مشهود است که در مجموع بر اهمیت این الزام و ملاحظه اساسی در حکمرانی نظام آموزشی تأکید دارند. از دیدگاه معظم له توفیقات نظامهای آموزشی در گرو جلب مشارکتهای عمومی در شیوه حکمرانی آموزشی است. ایشان ضمن تأکید بر ظرفیت سازی و فرهنگ سازی برای تقویت مشارکتهای مردمی و غیردولتی و ارتباط بیش از پیش ذی نفعان از جمله صاحبان مشاغل و صنایع با بدنه آموزشی کشور بر لزوم این راهبرد و ملاحظه اساسی در حکمرانی آموزشی تأکید کرده اند. آیت الله خامنه ای بارها بر وارداتی بودن نظام آموزشی کشور تأکید کرده و آن را دارای عیوب اساسی دانسته اند که احتیاج به تحول و نوآوری دارد. ایشان بارها در جمع مسئولان آموزش و پرورش و آموزش عالی کشور نسبت به نوسازی آن بر اساس

خاستگاههای نظری اسلام و نیازهای بومی کشور تأکید کرده‌اند. ابلاغ سیاستهای کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش و مطالبه مکرر معظم‌له بر اجرای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نشان از اهمیت این راهبرد اساسی در الگوی حکمرانی آموزشی در هندسه فکری ایشان دارد.

◎ آرمان و اهداف عالی حکمرانی

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای ضمن ترسیم مراحل گوناگون انقلاب اسلامی، نقطه آرمانی آن را تحقق‌پذیری تمدن نوین اسلامی معرفی کرده‌اند. ایشان پایه‌ریزی این تمدن را در نظامهای آموزشی دانسته و هر یک از اجزاء و ارکان تعلیم و تربیت را برای تحقق بخشیدن به این مهم صاحب نقش و اثر عنوان کرده‌اند. حکمرانی آموزشی از منظر امام خامنه‌ای باید نظامهای آموزشی را به مقام مرجعیت علمی برساند. آینده‌ای که ایشان برای نظام آموزشی کشور ترسیم کرده‌اند جایگاهی است که در آن سایر کشورها برای مسائل علمی خود، ناگزیرند که به دانشمندان ما مراجعه کنند و رسیدن به این قله رفیع علمی را در پرتو اسلام و به برکت انقلاب اسلامی دانسته‌اند. این از جمله فرمایشات معظم‌له است که با فراوانی بالایی در گفتمان ایشان همراه است. یکی دیگر از اهداف عالی حکمرانی در نظامهای آموزشی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای احیای عزت ملی است. از منظر ایشان حکمرانی در نظامهای آموزشی باید ملت را به عزت مادی و معنوی و سیطره سیاسی و آبادانی زندگی دنیا و آخرت رهنمون سازد. بررسی آرای معظم‌له در این زمینه از پیوند میان عزت، استقلال و اقتدار ملی با نظامهای آموزشی حکایت دارد و به‌عنوان یکی از اهداف عالی حکمرانی در نظامهای آموزشی تلقی می‌شود.

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

در پژوهش حاضر به کاوش الگوی نظری حکمرانی در نظامهای آموزشی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته شده است. نتایج این پژوهش از الگویی حکایت دارد که براساس یک سلسله علل و عوامل از جمله اراده و مشارکت مردم، آرمان‌گرایی واقع‌بین، حاکمیت مشروع و مقبول، حکومت اسلامی، رفع تبعیض و بی‌عدالتی، نفی سلطه استکبار و خودباوری شکل یافته است و در ذات و ماهیت خود از ویژگیهایی چون انعطاف‌پذیری، فسادستیزی، قانون‌مداری، پاسخگویی، وحدت و یکپارچگی، همکاری و هم‌افزایی برخوردار است.

از جمله عواملی که در تحقق یافتن و استقرار این الگوی حکمرانی در نظامهای آموزشی مؤثر است و نقش پیش‌برنده و یا بازدارنده دارد عوامل و شرایطی اعم از ثبات مدیریت، شایسته‌سالاری، انتقادپذیری، نقش‌آفرینی حلقه‌های میانی، بی‌اخلاقی علمی، قانون‌گریزی، نفوذ در نظام آموزشی، وابستگی علمی و جاهلیت مدرن است. پیاده‌سازی این الگو دارای آثار و پیامدهایی همچون تولید علم نافع، اقتدار علمی، پیشرفت و اعتلای جامعه، نخبه‌پروری و اعتماد عمومی است و این در شرایطی رخ خواهد

داد که با راهبردها و الزاماتی اعم از معنویت، نظارت، روحیه و تفکر انقلابی، برنامه‌ریزی، تحول و نوآوری، مشارکت‌جویی و روحیه جهادی همراه باشد. در نهایت این الگوی حکمرانی، نظام‌های آموزشی را به سوی افق‌هایی همچون استقرار نظام آموزشی اسلامی، رسیدن به مرجعیت علمی، احیای عزت ملی، تحقق‌پذیری حیات طیبه و ایجاد تمدن نوین اسلامی هدایت خواهد کرد.

بررسی الگوهای حکمرانی موجود نشان می‌دهد که اگرچه هر یک از الگوهای رایج به برخی از ابعاد حکمرانی پرداخته‌اند اما جملگی فاقد نظامی یکپارچه و جامع از ابعاد ششگانه نظریه حکمرانی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای هستند. هر یک از ابعاد این الگو از ویژگی‌هایی برخوردار است که از وجه تمایز آن نسبت به سایر الگوها حکایت دارد. به‌عنوان مثال تحقق‌پذیری حیات طیبه از جمله آرمان‌های نظام آموزشی ابتناء یافته بر این الگوی حکمرانی است که در آن ضمن رشد متوازن ابعاد وجودی متربیان، زمینه را برای شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی از مسیر بلوغ آحاد جامعه فراهم خواهد آورد. از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد این الگو اجتماع دو گانه‌هایی از جمله آرمان‌گرایی و واقع‌بینی، قانون‌مداری و انعطاف‌پذیری، مشارکت‌جویی و اقتدار است که به‌خلاف سایر الگوها که همواره به یک سر این طیف‌ها گرایش نشان می‌دهند، میانه‌روی و حرکت در مسیر اعتدال را در همه ابعاد خود ترسیم می‌کند. یکی از نکات مهم در تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای الگوهای حکمرانی، امکان‌سنجی اجرا و پیاده‌سازی آن براساس ویژگی‌های ملی و دولتی است. به همین دلیل مطالعات علمی اخیر تأکید بیشتری بر لزوم توجه به تفاسیر مبتنی بر بافتار و زمینه‌های اجتماعی داشته است (روی، ۲۰۲۰). از این رو الگوی حکمرانی پیشرو از نظر قابلیت اجرا با توجه به بافت جامعه دینی و فرهنگ و ارزش‌های بومی ایرانی اسلامی نسبت به سایر الگوهای موجود از تناسب و ارجحیت برخوردار است.

نظر به تفاوت‌های نظام آموزش عالی و نظام آموزش و پرورش پیشنهاد می‌شود که الگوی حکمرانی مربوط به هر یک از نظام‌های آموزشی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای در پژوهش‌هایی مستقل استخراج و ارائه شود. همچنین از آنجایی که پیاده‌سازی الگوهای نظری در میدان عمل نیازمند فعالیت‌های پژوهشی به‌منظور احصای اصول و دکترین، رهنامه‌ها، راهبردها و سیاست‌هایی است که طبعاً از الگوها استخراج می‌شوند، از این رو پیشنهاد می‌شود تا پژوهش‌های ثانوی در این زمینه طرح‌ریزی و اسناد واسط بر مبنای نتایج آنها تهیه شود. در ضمن با توجه به گستردگی مطالب و موضوعات و اهمیت سازه‌ها، ابعاد و مؤلفه‌های نهایی الگوی حکمرانی در نظام‌های آموزشی از دیدگاه امام خامنه‌ای پیشنهاد می‌شود که هر یک از ابعاد اصلی الگوی نهایی این تحقیق در پژوهش‌های مستقل، مورد بررسی عمیق‌تر و کامل‌تر قرار بگیرد و در نهایت با توجه به ارتباط معنادار اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای و امام خمینی (ره)، به پژوهشگران علاقه‌مند به بسط نظریه حکمرانی در نظام‌های آموزشی از منظر متفکران و سیاستمداران مسلمان توصیه می‌شود که با هم‌بین روش‌شناسی، اندیشه‌های امام خمینی (ره) را نیز مورد مطالعه قرار دهند و یافته‌های دو پژوهش را باهم مقایسه کنند.

احمدی، حیدر؛ نعمت‌الهی، حمیدرضا و اسدالهی دهکردی، الهه. (۱۴۰۱). مراحل اجرا و تحقق حکمرانی مشارکتی در آموزش عالی. *مطالعات مدیریت بهبود و تحول*، ۳۱ (۱۰۵)، ۱۰۳-۱۳۵.

<https://doi.org/10.22054/jmsd.2022.65492.4075>

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری. (۱۴۰۲). *بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای*. قابل دسترسی در: <http://www.leader.ir>

حریربان توکلی، الهام؛ فراستخواه، مقصود؛ شیرزاد کبریا، بهارک و حمیدی‌فر، فاطمه. (۱۴۰۱). بررسی تحلیلی مدل‌ها و چارچوب‌های حکمرانی آموزش عالی در جهان: مرور فراروایت یا شبه نظام‌مند. مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، ۱۵ (۲)، ۸۱-۱۱۲.

Doi: 10.48308/MPES.2022.102167

دانایی‌فرد، حسن؛ باقری‌کنی، مصباح‌الهدی و خانی، علی. (۱۳۹۴). فهم اولویت‌های راهبردی تحول نظام آموزش و پرورش از دیدگاه امام خامنه‌ای. *فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی*، ۲۳ (۱)، ۱۰۵-۱۳۵.

روشن، احمدرضا. (۱۳۹۹). *حکمرانی آموزش عالی*. چاپ اول. تهران: موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی. سلیمانپورعمران، محبوبه و جعفرزاده حساری، مهسا. (۱۴۰۲). حکمرانی خوب و نقش آن در نظام آموزش عالی ایران. هفتمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات میان‌رشته‌ای روان‌شناسی، مشاوره، آموزش و علوم تربیتی، تهران. سیدطباطبایی، سیدمهدی و فریدونی، سینا. (۱۳۹۶). الگوی استخراج نظام مسائل آموزش و پرورش کشور مبتنی بر بیانات حضرت امام خامنه‌ای حفظه‌الله تعالی. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۵ (۳۴)، ۹۵-۱۳۱.

شمس، فاطمه؛ حسین‌پور، داود؛ واعظی، رضا و اصلی‌پور، حسین. (۱۴۰۲). شناسایی و اولویت‌بندی پیشنهادهای پس‌آیندهای نقش‌آفرینی نهاد دانشگاه در چارچوب حکمرانی همکارانه. *مطالعات مدیریت دولتی ایران*، ۶ (۱)، ۳۹-۷۲.

Doi: 10.22034/jipas.2022.354295.1448

فطانتفرد حقیقی، میلاد؛ زین‌آبادی، حسن‌رضا؛ آراسته، حمیدرضا و نوه‌ابراهیم، عبدالرحیم. (۱۴۰۰). طراحی الگوی حکمرانی مطلوب در نظام آموزش عالی. *فصلنامه علمی مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، ۱۱ (۳۸)، ۳۲۴-۳۴۶.

کرامتی، رضا. (۱۳۹۶). *بررسی حکمرانی شایسته*. چاپ دوم. تهران: انتشارات حقوق‌یار. کمپبل، دیوید و کارایانیس، الیاس. (۲۰۱۹). *حکمرانی معرفت‌شناسانه در آموزش عالی*. ارتقای کیفیت دانشگاهها در راستای توسعه، ترجمه جواد پورکریمی و امین همایینی دمیرچی (۱۳۹۸)، چاپ اول. تهران: موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.

مردادی، بهرام و سهیلی، حمیدرضا. (۱۴۰۱). حکمرانی اسلامی مردم پایه براساس مدیریت جهادی با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب. *فصلنامه تخصصی حکمرانی متعالی*، ۲ (۴)، ۱۰۷-۱۳۹.

مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی. (۱۴۰۲). *بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای*. قابل دسترسی در:

<http://www.khamenei.ir>

Abdela, Y. H., & Pillay, T. (2014). Critical perspectives on the development of modern higher education in Ethiopia: A critical analysis of issues of relevance, quality, and management. In *A comparative analysis of higher education systems issues, challenges and dilemmas* (pp. 181-196). Brill. DOI:10.1007/978-94-6209-533-5_13

Carnegie, G. D. (2009). The ABC of university governance. *Campus Review*, 19(9), 8.

Lewis, M., & Pettersson Gelandar, G. (2017). *Governance in education: Raising performance*. World Bank Human Development Network Working Paper. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1992404>

- Ligatne, A. (2013). The comparative analysis of higher education governance indicators and its effectiveness in European countries. In D. Filipovic, & A. Goltnik Urnaut (Eds.), *Economic and social development: Proceedings of the 2nd International Scientific Conference*, Paris, France, 5th April 2013, (pp. 493-504).
- Quyên, D. T. N. (2014). Developing university governance indicators and their weighting system using a modified Delphi method. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 141, 828-833. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.05.144
- Roy, C. (2020). Rethinking Australia's aid programme to Myanmar: Good governance and «informal constraints». *Development Policy Review*, 38(5), 630-645. <https://doi.org/10.1111/dpr.12440>
- Zhuang, T., Liu, B., Hu, Y. (2022). Legitimising shared governance in China's higher education sector through university statutes. *European Journal of Education Research, Development and Policy*, 57(1), 33-48. <https://doi.org/10.1111/ejed.12493>

Governance within Educational Systems from the Supreme Leader's Perspective

S. M. R. Hosseyninejaad Maahaani¹ © R. Hoveydaa, Ph.D.^{2*} © Y. Aabedini, Ph.D.³

Abstract

Given the absence of theoretical models of governance that would be based on Islamic perspective, the common models of governance within the educational systems are mostly based on western paradigms, and as a result, incompatible with the foundations of Islamic thinking. To right this wrong, it was deemed appropriate to explore the supreme leader's thoughts on the matter as expressed in the sermons given over the period of 1989-2023. The findings of this exploration are organized within a model consisting of four sets of factors: Basic, Causal, Progression, and Impeding. The main axis of the model consists of six basic characteristics (ex. Fighting corruption, flexibility, ...), seven strategies (including seeking popular participation, fighting spirit, spirituality, ...), five consequences (ex. Scientific power, elitism, ...), and finally five basic ideals that include the establishment of a modern Islamic civilization, realization of truly clean life through getting dissolved in the very essence of the almighty, reestablishment of national pride, reaching scientific authority, and establishment of an Islamic educational system.

Keywords: Ayatollah Khaameneh-ee, governance model, educational systems, data-based theorizing

Date Received: April 24, 2024

Date Accepted: Sept. 10, 2024

This paper is derived from the first author's Doctoral Dissertation.

1. Post-doctoral researcher, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
2. Associate Professor, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran, (Corresponding Author).
E-mail: r.hoveida@edu.ui.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Isfahan, Iran.